

УДК 341.1:341.6:342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.51>

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ У КОНТЕКСТІ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Невара Л.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: 0000-0003-1775-8806*

Головко Є.М.,
*здобувачка ступеня магістра за спеціальністю «Міжнародне право»,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: 0009-0000-1008-0567*

Невара Л.М., Головко Є.М. Гендерний вимір права на безпечне довкілля у контексті зміни клімату.

Стаття присвячена комплексному міжнародно-правовому аналізу гендерного виміру реалізації права людини на чисте, здорове та стає довкілля у контексті зміни клімату. Досліджено трансформацію кліматичних зобов'язань держав у площину прав людини з урахуванням принципів недискримінації та субстантивної рівності, підтверджених універсальними стандартами прав людини, а також консультативним висновком Міжнародного Суду ООН щодо зобов'язань держав у контексті зміни клімату та практикою судових і квазісудових органів у сфері міжнародного захисту прав людини. Розкрито взаємодію міжнародного права навколишнього середовища, міжнародного права прав людини та механізмів захисту екологічних прав, включно з практикою Європейського суду з прав людини та Суду справедливості Європейського Союзу. Обґрунтовано, що формально гендерно нейтральні кліматичні заходи можуть мати диференційований вплив на доступ до екологічних благ, участь у процесах ухвалення рішень і можливість ефективного судового захисту, що зумовлює необхідність системного врахування гендерного аспекту під час оцінки виконання державами їхніх позитивних зобов'язань у сфері зміни клімату, а також урахування перехресної дискримінації, соціально-економічної вразливості та непропорційного впливу кліматичних ризиків на жінок, дітей і маргіналізовані групи населення. Виявлено фрагментарність інституційної взаємодії кліматичного та правозахисного режимів і відсутність чітко визначених гендерно орієнтованих стандартів належної обачності у кліматичній політиці держав. Сформульовано систему юридично релевантних критеріїв оцінки гендерного виміру кліматичних рішень, що охоплюють забезпечення субстантивної рівності, процедурної участі, доступу до правосуддя, ефективності засобів захисту та відповідності кліматичної політики міжнародно-правовим стандартам належної обачності. Доведено, що послідовна інтеграція гендерного підходу у тлумачення та застосування міжнародних кліматичних зобов'язань сприяє більш повному забезпеченню права на безпечне довкілля, підвищує інституційну узгодженість правових режимів та зміцнює універсальність сучасного міжнародного правопорядку.

Ключові слова: кліматичні угоди, Паризька угода, ООН, права людини, екологічні права, гендерна рівність, недискримінація, Європейський Союз, Європейський суд з прав людини, Суд справедливості Європейського Союзу.

Nevara L.M., Holovko Y.M. The gender dimension of the right to a safe environment in the context of climate change.

The article is devoted to a comprehensive international legal analysis of the gender dimension of the realization of the human right to a clean, healthy, and sustainable environment in the context of climate change. It examines the transformation of States' climate obligations into the human rights domain in

light of the principles of non-discrimination and substantive equality, as affirmed by universal human rights standards, as well as by the advisory opinion of the International Court of Justice concerning States' obligations in respect of climate change and the practice of judicial and quasi-judicial bodies within the international human rights protection system. The study elucidates the interaction between international environmental law, international human rights law, and mechanisms for the protection of environmental rights, including the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union. It substantiates that formally gender-neutral climate measures may produce differentiated effects on access to environmental goods, participation in decision-making processes, and the availability of effective judicial protection, thereby necessitating the systematic incorporation of a gender perspective in assessing States' compliance with their positive obligations in the field of climate change, as well as consideration of intersectional discrimination, socio-economic vulnerability, and the disproportionate impact of climate risks on women, children, and marginalized populations. The research identifies the fragmented institutional interaction between the climate and human rights regimes and the absence of clearly defined gender-responsive due diligence standards in State climate policy. Furthermore, it formulates a system of legally relevant criteria for assessing the gender dimension of climate decision-making, encompassing substantive equality, procedural participation, access to justice, effectiveness of remedies, and compliance of climate policy with international due diligence standards. It is demonstrated that the consistent integration of a gender-sensitive approach into the interpretation and application of international climate obligations contributes to the fuller realization of the right to a safe environment, enhances the institutional coherence of legal regimes, and reinforces the universality of the contemporary international legal order.

Key words: climate agreements; Paris Agreement; United Nations; human rights; environmental rights; gender equality; non-discrimination; European Union; European Court of Human Rights; Court of Justice of the European Union.

Постановка проблеми. Поглиблення кліматичної кризи зумовило трансформацію міжнародного права навколишнього середовища у сферу реалізації екологічних прав людини, зокрема права на чисте, здорове та стале довкілля [1, 2]. Водночас значна частина кліматичних норм і політик формується як універсально застосовна та формально нейтральна щодо гендеру, що створює ризик відтворення структурної нерівності. Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН від 23 липня 2025 року у справі *Obligations of States in respect of Climate Change* пов'язує кліматичні зобов'язання держав із універсальною системою міжнародного захисту прав людини та підкреслює юридичну релевантність принципів недискримінації і субстантивної рівності. Разом з тим, у кліматичних угодах принцип гендерної рівності закріплений переважно у преамбулі Паризької угоди та окремих положеннях щодо врахування гендерних аспектів під час планування і здійснення заходів адаптації законодавства [4]. Тоді як інституційна конкретизація значною мірою здійснюється через рішення Конференції сторін та Гендерний план дій [5]. За цих умов постає питання достатності міжнародного права навколишнього середовища для забезпечення виконання державами позитивних зобов'язань щодо реалізації права на безпечне довкілля без гендерної дискримінації з урахуванням субстантивної рівності, а також визначення юридичних критеріїв оцінки такого виконання у судовій практиці.

Метою дослідження є доктринальні та практичні підходи визначення субстантивної гендерної рівності у кліматичних угодах, взаємозв'язок з міжнародним правом прав людини на основі універсальних і європейських стандартів та судової практики.

Стан опрацювання проблематики. У науковій доктрині сформовано потужну базу інтеграції прав людини у кліматичне право, однак гендерний вимір часто залишається нормативно-декларативним або похідним. У працях В. Мауер підкреслено інтерпретаційне значення правозахисної мови Паризької угоди, проте трансформація гендерної рівності у конкретний стандарт належної обачності держави залишається обмежено опрацьованою [6]. Дослідження А. Savaresi і S. Humphreys аналізують "human rights turn" у кліматичному режимі, утім гендер переважно постає аспектом загальної вразливості, а не автономним тестом недискримінаційності [7]. Роботи S. Atarattu та M. Wewerinke Singh демонструють потенціал відповідальності держав і правозахисних механізмів у кліматичних спорах, однак реалізація гендерно чутливих стандартів у системі UNFCCC залишається фрагментарною [8, 9]. Доктринальний зміст субстантивної рівності найповніше розкрито у працях S. Fredman, що пояснює ризик фактичної нерівності формально

нейтральних рішень, однак відповідний підхід не імплементований у кліматичному правозастосуванні [10].

В українській доктрині вагомий внесок зроблено у дослідження змісту та гарантій права на безпечне довкілля і його зв'язку з практикою ЄСПЛ (зокрема у працях О. Кашинцевої та М. Сафоновой), а також кліматичного законодавства й правовідносин (у роботах А. Гетьмана та Г. Анісімової) [11, 12]. Проблематика гендерної рівності та антидискримінаційних стандартів комплексно висвітлюється у сучасних колективних та індивідуальних дослідженнях (зокрема С. Вишновецької, Є. Лук'янченко, М. Легенької, Ю. Юринця та ін.), де розкриваються організаційно-правові механізми реалізації гендерної політики та імплементатії міжнародних стандартів [13]. Отже, наявні напрацювання формують підґрунтя для подальшого дослідження взаємозв'язку кліматичних угод, прав людини, субстантивної гендерної рівності та судової практики.

Вклад основного матеріалу. Міжнародне право навколишнього середовища на сучасному етапі трансформується у комплексний правозахисний механізм, спрямований на забезпечення екологічних прав людини, зокрема, права на чисте, здорове та стале довкілля, що підтверджується його універсальним визнанням у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН та Ради ООН з прав людини [1, 2]. Водночас, на наш погляд, ключовою юридичною передумовою його ефективної реалізації у правозастосуванні є те, що універсальність права на безпечне довкілля не може тлумачитися відокремлено від принципу недискримінації та вимоги субстантивної рівності. Саме у Консультативному висновку Міжнародного Суду ООН у справі *Obligations of States in respect of Climate Change* Суд прямо пов'язав кліматичні зобов'язання держав із системою міжнародного захисту прав людини, підкреслив юридичну релевантність гендерної рівності через посилання на Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Загальну рекомендацію № 37 Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок щодо гендерних аспектів зменшення ризику стихійних лих у контексті зміни клімату [3, п. 383]. А також окреслив право на чисте, здорове та стале довкілля як право людини, інтегроване у зміст інших конвенційних гарантій [3, п. 392-393]. Таким чином, гендерний вимір набуває значення юридичного критерію належного виконання державою її позитивних зобов'язань, а не лише елементу політичного контексту кліматичної політики. Додатково квазісудовий вимір відображає практика Комітету ООН з прав людини, який у справі *Billy et al. v Australia* визнав, що недостатні заходи держави щодо протидії наслідкам зміни клімату можуть становити порушення зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, тим самим підтвердивши юридичну релевантність кліматичних впливів для оцінки дотримання прав людини [23].

У кліматичних угодах гендерний вимір зазначається у преамбулах: одинадцятий абзац преамбули Паризької угоди закріплює обов'язок поваги до прав людини, включно з принципом гендерної рівності, і як елемент контексту підлягає врахуванню при тлумаченні договору [4, 14]. Конкретизація цих підходів простежується у правовому регулюванні адаптації до зміни клімату, що охоплює державне планування та здійснення заходів реагування на фактичні й прогнозовані кліматичні ризики. У цьому контексті держави зобов'язані забезпечувати участь заінтересованих груп населення та враховувати гендерні аспекти під час формування і реалізації відповідної політики [4, ст. 7(5)] відповідно до принципів Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1992 року [5, ст. 3(1), 4(1), 4(4)].

Як зазначається у працях А. Savaresi, S. Humphreys, а також у дослідженнях S. Atapattu, інституційне забезпечення інтеграції прав людини й гендерного виміру у міжнародне право навколишнього середовища здійснюється переважно через рішення органів кліматичного режиму та програмні інструменти їх реалізації, які конкретизують очікувані стандарти практики, проте не формують самостійного юридично обов'язкового механізму їх забезпечення. У доктрині це розглядається як прояв структурної фрагментації взаємодії кліматичного та правозахисного режимів, що водночас обмежує ефективність реалізації відповідних міжнародно-правових стандартів [7, с. 28-32; 8, с. 128-137].

Європейське законодавство посилює нормативну взаємодію стандартів прав людини через позитивні зобов'язання держав за Європейською конвенцією з прав людини [15, ст. 2, 8, 14; ст. 6 (1)], а також через вимогу інтеграції принципу рівності жінок і чоловіків у всі політики Європейського Союзу [16, ст. 21, 23, 37]. Додатковим проявом такого підходу є правове регулювання кліматичної нейтральності в Європейському Союзі, яке демонструє перетворення політично сформульованої кліматичної мети на юридично обов'язкове нормативне зобов'язання [17, ст. 2-4]. Саме судова практика перетворює нормативні вимоги на критерії, що можуть бути предметом судової пере-

вірки, які визначають зміст належної обачності держави та ефективність її кліматичної політики. Базовим є рішення Великої палати ЄСПЛ у справі *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*, у якому Суд: по-перше, пов'язав серйозні кліматичні ризики з гарантіями статті 8 ЄКПЛ [18, § 519]; по-друге, окреслив стандарти належної обачності держави у здійсненні кліматичних зобов'язань [18, § 550]; по-третє, наголосив на необхідності наявності чітких, вимірюваних та науково обґрунтованих орієнтирів скорочення викидів як передумови перевірки ефективності державної кліматичної політики у світлі позитивних зобов'язань за Конвенцією [18, § 570-573]. Водночас показово, що попри те, що заявниками виступали жінки похилого віку, гендер у рішенні, здебільшого, залишився категорією фактичної вразливості, а не самостійним критерієм перевірки недискримінаційності за статтею 14 ЄКПЛ.

Процедурний аспект екологічної справедливості додатково підсилюється практикою Суду справедливості Європейського Союзу щодо доступу до правосуддя. Зокрема, у справі *Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v Bezirkshauptmannschaft Gmünd* Суд підтвердив, що національні процесуальні бар'єри не повинні робити неможливим або надмірно ускладнювати судові рішення, здатні впливати на довкілля, відповідно до стандартів доступу до правосуддя, закріплених у Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля 1998 року [19].

Разом з тим, процесуальні рішення Європейського суду з прав людини про неприйнятність заяв у справі *Duarte Agostinho and Others v Portugal and 32 Others* окреслює межі юрисдикції Суду та критерії набуття статусу «жертви», тим самим визначаючи процесуальні передумови доступу до судового захисту у кліматичних спорах. Саме зіставлення цих рішень із матеріальними стандартами забезпечує перехід від опису нормативних вимог до ідентифікації системних прогалин у забезпеченні гендерно рівного права на безпечне довкілля [24].

Співвіднесення нормативних стандартів і судової практики дає підстави оцінювати ступінь правового врахування гендерного виміру в міжнародному праві навколишнього середовища через систему взаємопов'язаних критеріїв: (1) забезпечення субстантивної рівності та недискримінації; (2) гарантування участі та доступу до екологічної інформації; (3) забезпечення ефективного доступу до правосуддя; (4) дотримання належної обачності держави при визначенні кліматичних цілей, показників їх досягнення та механізмів контролю виконання [3, п. 383].

Виходячи з наведеного, вважаємо, що перехід від формальної нейтральності до субстантивної гендерної справедливості у кліматичному праві має відбуватися через поєднання трьох взаємопов'язаних механізмів: інтерпретаційних, процедурних і стандартів належної обачності. По-перше, тлумачення кліматичних зобов'язань має системно враховувати правозахисний контекст Паризької угоди [14, ст. 31(2); 4], що забезпечує інтеграцію гендерного компонента преамбули до змістовного визначення обсягу зобов'язань держави та критеріїв їх добросовісного виконання, передусім у сфері адаптації [4, ст. 7(5)]. По-друге, стандарти належної обачності держави мають передбачати врахування принципів недискримінації та субстантивної рівності під час формування і реалізації кліматичної політики держав, а також підлягають судовій оцінці щодо достатності нормативної та інституційної основи, здатної забезпечити досягнення визначених цілей скорочення викидів, їх кількісної визначеності та узгодженості з часовими параметрами реалізації [18, § 550; §§ 570–573] у поєднанні з універсальною вимогою недискримінації, підтверженою у Консультативному висновку Міжнародного Суду ООН від 23 липня 2025 року [3, п. 383]. По-третє, процедурні гарантії (інформація, участь, доступ до правосуддя) мають розглядатися як центральний інструмент субстантивної рівності, оскільки без процесуальної спроможності уразливих груп гендерна рівність не може бути «перевірена» та захищена [15, ст. 6(1), ст. 8; 20]. На цій основі гендерний аргумент доцільно розвивати як самостійний критерій оцінки недискримінаційності кліматичних заходів у розумінні Європейської конвенції з прав людини, де заборона дискримінації застосовується у поєднанні з гарантіями поваги до приватного і сімейного життя, що дозволяє розглядати гендерну нерівність як юридично релевантний чинник перевірки відповідності державної кліматичної політики її конвенційним зобов'язанням. [15, ст. 8, 14]. Сукупно ці підходи дозволяють вибудувати нормативну конструкцію, здатну бути об'єктом судових рішень, у якій гендер є не зовнішнім «соціальним» додатком, а юридично необхідним компонентом виконання державами позитивних кліматичних зобов'язань щодо забезпечення права на безпечне довкілля.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що сучасне міжнародне право навколишнього середовища формально інтегрує правозахисний і гендерний виміри реалізації права на безпечне

довкілля, проте така інтеграція переважно зберігає декларативний характер і не трансформується у чіткі юридичні стандарти виконання державами позитивних кліматичних зобов'язань з урахуванням принципів недискримінації та субстантивної рівності.

Встановлено, що взаємодія міжнародного кліматичного та правозахисного режимів характеризується інституційною фрагментарністю, у межах якої гендерна рівність визнається елементом вразливості, але не функціонує як самостійний критерій оцінки правомірності кліматичних заходів. Водночас універсальні та європейські стандарти разом із судовою практикою формують нормативні орієнтири належної обачності держави, що охоплюють наукову обґрунтованість кліматичних цілей, процесуальні гарантії участі та ефективний доступ до правосуддя, створюючи підґрунтя для юридичної конкретизації субстантивної гендерної рівності у кліматичних зобов'язаннях. Обґрунтовано, що забезпечення субстантивної гендерної рівності у кліматичному праві потребує переходу від формальної нейтральності до інтегрованої правової моделі, у якій гендер є обов'язковим елементом тесту належного виконання державами міжнародно-правових зобов'язань щодо запобігання кліматичній шкоді, що передбачає: (1) системне врахування гендерного виміру при тлумаченні кліматичних договорів; (2) включення принципів недискримінації та субстантивної рівності до змісту стандарту належної обачності держави; (3) розгляд процедурних гарантій участі, доступу до інформації та правосуддя як механізму забезпечення гендерно рівного права на безпечне довкілля.

Доведено, що послідовна юридична інституціоналізація цих підходів забезпечує нормативну реалізацію гендерної рівності у міжнародному кліматичному праві, підвищує узгодженість взаємодії кліматичного та правозахисного режимів і посилює ефективність міжнародно-правових гарантій права людини на безпечне довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Право людини на чисте, здорове і стале довкілля: Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 28.07.2022 № 76/300. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/76/300> (дата звернення: 1.02.2026).
2. Право людини на чисте, здорове і стале довкілля: Резолюція Ради ООН з прав людини від 08.10.2021 № 48/13. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/48/13> (дата звернення: 1.02.2026).
3. Obligations of States in respect of Climate Change: Advisory Opinion of the International Court of Justice, 23 July 2025. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/187/187-20250723-adv-01-00-en.pdf> (дата звернення: 1.02.2026).
4. Paris Agreement: international treaty adopted 12 December 2015, entered into force 4 November 2016. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (дата звернення: 1.02.2026).
5. United Nations Framework Convention on Climate Change: international treaty adopted 9 May 1992, entered into force 21 March 1994. URL: https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf (дата звернення: 1.02.2026).
6. Mayer B. Human rights in the Paris Agreement. *Climate Law*. 2016. Vol. 6, No. 1–2. P. 109–117. DOI: <https://doi.org/10.1163/18786561-00601007>.
7. Savaresi A., Humphreys S. Climate change and human rights: fragmentation, interplay and institutional linkages. In: *Routledge Handbook of Human Rights and Climate Governance* / ed. by S. Duyck, S. Jodoin, A. Johl. London: Routledge, 2018. P. 37–52. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315312576>.
8. Atapattu S. A. Climate change under regional human rights systems. In: *Routledge Handbook of Human Rights and Climate Governance* / ed. by S. Duyck, S. Jodoin, A. Johl. London: Routledge, 2018. P. 149–165. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315312576>.
9. Wewerinke-Singh M. *State Responsibility, Climate Change and Human Rights under International Law*. Oxford: Hart Publishing, 2019. URL: <https://hdl.handle.net/1814/62004>.
10. Fredman S. Substantive equality revisited. *International Journal of Constitutional Law*. 2016. Vol. 14, No. 3. P. 712–738. DOI: <https://doi.org/10.1093/icon/mow043>.
11. Кашинцева О.Ю., Сафонова М.В. Конституційне право людини на безпечне довкілля. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 1. С. 247–252. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/2082> (дата звернення: 1.02.2026).

12. Гетьман А.П., Анісімова Г.В. Кліматичне законодавство і правовідносини: сучасний стан та перспективи розвитку в контексті забезпечення національної безпеки. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 162. С. 6–37. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.287135>.
13. Людина, суспільство, держава: гендерний вимір : колективна монографія / за заг. ред. К.Б. Левченко, І.М. Сопілко; Нац. авіац. ун-т; ГО «Ла Страда-Україна». Київ; Одеса: Фенікс, 2024. 324 с. URL: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/monography.pdf> (дата звернення: 1.02.2026).
14. Vienna Convention on the Law of Treaties: international treaty adopted 23 May 1969. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (дата звернення: 1.02.2026).
15. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights): Rome, 4 November 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення: 1.02.2026).
16. Charter of Fundamental Rights of the European Union: proclaimed 7 December 2000, adapted 12 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> (дата звернення: 1.02.2026).
17. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/HIS/?uri=celex:32021R1119> (дата звернення: 1.02.2026).
18. Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland: Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights, 9 April 2024, application no. 53600/20. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233206> (дата звернення: 1.02.2026).
19. Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v Bezirkshauptmannschaft Gmünd: Judgment of the Court of Justice of the European Union, 20 December 2017, case C-664/15. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62015CJ0664> (дата звернення: 1.02.2026).
20. Urgenda Foundation v. State of the Netherlands : Judgment of the Supreme Court of the Netherlands, 20 December 2019, ECLI:NL:HR:2019:2007. URL: <https://www.urgenda.nl/wp-content/uploads/ENG-Dutch-Supreme-Court-Urgenda-v-Netherlands-20-12-2019.pdf> (дата звернення: 1.02.2026).
21. Beschluss des Bundesverfassungsgerichts vom 24.03.2021: 1 BvR 2656/18 u. a. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2021/03/rs20210324_1bvr265618.html (дата звернення: 1.02.2026).
22. Friends of the Irish Environment v. Government of Ireland: Judgment of the Supreme Court of Ireland, 31 July 2020, [2020] IESC 49. URL: https://www.climatecasechart.com/documents/friends-of-the-irish-environment-v-ireland-judgment_7533 (дата звернення: 1.02.2026).
23. Billy et al. v Australia: Views of the Human Rights Committee, 22 September 2022, CCPR/C/135/D/3624/2019. URL: https://ccprcentre.org/files/decisions/CCPR_C_135_D_3624_2019_34335_E.pdf (дата звернення: 1.02.2026).
24. Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others: Decision (inadmissible) of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights, 9 April 2024, application no. 39371/20. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233261> (дата звернення: 1.02.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 3.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 2.03.2026

© Невара Л.М., Головка Є.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0